فصلنامه علمی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره چهل و چهارم، پاییز ۱۴۰۲- صفحات ۱۵۴-۱۳۳

آسیب‌شناسی ناشی از ناکارآمدی قوانین در حوزه وصول کارمزدهای بانکی

نوع مقاله: پژوهشی

حسین عابدینی[۱]
سجاد رسولی جزی[۲]
حسین صیادی تورانلو[۳]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۶/۱۸

چکیده

تعیین میزان کارمزد خدمات مالی ارائه‌شده از سوی بانک‌ها به‌موجب متون قانونی، نظیر بند (۴) مادهٔ (۲۰) «قانون عملیات بانکی بدون ربا» و بند (۴) مادهٔ (۱۴) «قانون پولی و بانکی کشور»، ازجمله اختیارات بانک مرکزی دانسته شده است. سیستم تقنین به دلیل عدم مقرره‌گذاری کافی و ناصحیح، نه‌تنها مشکلات احتمالی را برطرف نکرده، بلکه منجر به افزایش تخلفات و ترک‌فعل‌های مالی گردیده که هرکدام از آن‌ها خسارت و آسیب‌های حقوقی، اجتماعی و اقتصادی در پی داشته است؛ درواقع، عدم تبیین دقیق ماهیت کارمزدها و فقدان ضمانت‌اجرای کارآمد از یکسو و عدم فرهنگ‌سازی و توجیه‌پذیری پرداخت‌های مالی مشتریان از سوی دیگر، باعث شده تا چندین سال، نرخ کارمزدهای بانکی، ثابت بماند و عملاً بانک‌ها در قبال ارائهٔ بسیاری از خدمات مالی، کارمزد متناسب دریافت نکنند. اکنون مسألهٔ مهم این است که چالش‌های ناشی از نقص و ناکارآمدی قوانین در تعیین کارمزدهای بانکی چیست و راهکارهای اصلاح آن‌ها کدام است؟ در پژوهش حاضر با روش توصیفی- تحلیلی، ضمن تشریح چالش‌های مذکور، تأکید شده است که تبیین صحیح ماهیت کارمزدهای بانکی، وضع ضمانت‌اجرای کارآمد برای جلوگیری از تخلفات و ترک‌فعل‌های مربوطه و اطلاع‌رسانی کافی به مشتریان می‌تواند این چالش‌ها را تا حد زیادی مرتفع سازد.

---

۱ استادیار گروه حقوق، دانشکده الهیات، دانشگاه میبد، میبد، ایران (نویسنده مسئول)
abedini@meybod.ac.ir
۲ دانشجوی مقطع دکتری حقوق خصوصی، دانشکده الهیات دانشگاه میبد، میبد، ایران
sajjad75jazi@gmail.com
۳ دانشیار گروه مدیریت، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه میبد، میبد، ایران
h.sayyadi@meybod.ac.ir

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

کلمات کلیدی: ناکارآمدی قوانین، آسیب‌های حقوقی و اجتماعی، چالش‌های اقتصادی، کارمزدهای بانکی، هزینه‌های خدمات مالی.
طبقه بندی JEL: K40، E71، D87.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

مقدمه

بانک‌ها برای جبران هزینه‌ها و تجهیز منابع مالی خود، خدمات مختلفی ارائه می‌کنند که یکی از مهم‌ترین آن‌ها، خدمات مربوط به حساب‌های جاری و تسهیلات استفاده از چک است. در برخی از کشورها، نظیر مالزی و پاکستان، منابع مالی که از این طریق تجهیز می‌گردد، از سوی بانک‌ها برای سرمایه‌گذاری سودآور نمی‌تواند مورد استفاده قرار گیرد[۱]، بنابراین بانک‌ها به‌منظور پوشش هزینه‌های اداری و نگهداری حساب‌ها باید کارمزدی را برای عرضهٔ این‌گونه خدمات دریافت کنند و بخش وسیعی از این هزینه‌ها را با دریافت کارمزد از خدمات مختلف و نیز تسهیلات قرض‌الحسنه تأمین نمایند. (محرابی، ۱۳۹۳، ۳: ۷۸-۷۹) هم‌چنین محاسبهٔ نرخ کارمزد در هر برههٔ زمانی باید با توجه به تغییر هزینه‌ها انجام گیرد و از تسهیلات‌گیرندگان دریافت شود و درصورتی‌که برای سیاست‌گذار مسجل شود که این درآمدها، کفاف هزینه‌های بانک‌ها در ارائهٔ خدمات حساب‌جاری را نمی‌دهد، می‌تواند مجوز توسعهٔ مصادیق اخذ کارمزد یا افزایش میزان کارمزد به بانک‌ها باشد. (عزیزنژاد، شهبازی و روحانی، ۱۳۹۸: ۷۸۹)

امروزه با گذشت حدود چهار دهه از تصویب «قانون عملیات بانکی بدون ربا»، هم‌چنان در مصادیق بسیاری، نظیر اختلاف در ماهیت کارمزدهای بانکی و انطباق میزان آن با مقررات شرعی، مسائل حل‌نشده‌ای وجود دارد که خسارات و آسیب‌های حقوقی متعددی را به‌دنبال داشته است[۲]، به‌عنوان نمونه، اختلاف در ماهیت کارمزدها، منجر به ایجاد دو نوع دیدگاه نسبت به سیاست‌گذاری و نرخ کارمزدها گردیده است؛ مطابق دیدگاه نخست، همان‌گونه که بانک مرکزی، سیاست‌گذاری کلان درخصوص نرخ کارمزدها را تعیین می‌کند، اما تعیین دقیق میزان آن را به خود بانک‌ها واگذار می‌کند تا بر اساس هزینهٔ تمام‌شدهٔ هریک از خدمات خود، نرخ کارمزد آن را تعیین کنند، اما بر اساس دیدگاه دوم، یعنی رویه‌ای که در ایران اجرا می‌شود، نرخ کارمزدها به‌طور مشخص، در قالب حداکثر مبلغ (که در عمل، همان مبلغِ حداکثر دریافت می‌شود)، از سوی بانک مرکزی تعیین می‌شود که گاه، هزینهٔ تمام‌شدهٔ خدمتِ معادل آن برای بانک را هم پوشش نمی‌دهد.

علاوه بر این، در نظام بانکی کشور ما تا پیش از سال ۱۳۹۹، به مدت ۱۰ سال، نرخ کارمزدهای بانکی ثابت بود و هیچ‌گونه تغییری نداشت، اما ابلاغ مصوبهٔ ۹۹/۲۵۰۲۳۲ بانک مرکزی در تاریخ ۱۳۹۹/۸/۷ مبنی بر تعیین انواع و میزان حداقل و حداکثر کارمزد خدمات بانکی -که در عمل نرخ

---

۱. ر.ک. به: (محرابی، ۱۳۸۹، ۱۲۸: ۷۵)

۲. عدم‌مطابقت شیوه فعلی محاسبه کارمزد ناشی از تسهیلات قرض‌الحسنه با شرایط فقهی جواز دریافت کارمزد، یکی از آسیب‌های مهم است. (بیدار، ۱۳۹۱، ۷: ۱۱۳)

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

قبلی کارمزدهای بانکی را به‌یک‌باره افزایش داد-، حواشی و چالش‌های حقوقی متعددی را در فضای عمومی کشور ایجاد کرد.

آنچه در این پژوهش مورد توجه قرار گرفته، آسیب‌شناسی و بررسی چالش‌های حقوقی کارمزدها در نظام تقنینی موجود و راه‌کارهای حل آن است؛ درواقع، مسألهٔ اصلی این است که مهم‌ترین موانع و چالش‌های حقوقی کارمزدهای بانکی چیست و راهکارهای حل آن کدام است؟ به‌نظر می‌رسد نظام بانکی کشور ما در این حوزه با چالش‌های اساسی، همچون عدم تقنین کارآمد، متناسب‌نبودن میزان کارمزدها و خدمات ارائه‌شده با تعیین حداقل و حداکثر کارمزد از سوی بانک مرکزی و عدم شفاف‌سازی و اطلاع‌رسانی به مشتریان مواجه است که در پژوهش حاضر به روش تحلیلی-توصیفی، چالش‌های مذکور تبیین و تلاش شده که راهکارهای و پیامدهای حقوقی آن ارائه گردد.

۱. چارچوب نظری

۱-۱. خدمات مالی

خدمات مالی، نوعی فعالیت اقتصادی است که مؤسسات مالی و اعتباری، نظیر بانک‌ها از بدو تأسیس به مراجعین خود ارائه می‌دهند. این خدمات، با پیامد ایجاد و تغییر موردنظر در دریافت‌کنندهٔ خدمت یا به نیابت از او، در مکان‌ها و زمان‌های خاص برای مشتریان ایجاد ارزش می‌کند و منافعی را مهیا می‌نماید (لاولاک[۱]، رایت[۲]، ۱۳۹۶، فصل اول)، و در اثر آن، نتیجه‌ای که مشتریان این مؤسسات خواستار آن هستند و در قالب فعالیت یا منفعتی که یک‌طرف به‌طرف دیگر عرضه می‌کند، بروز پیداکرده و در انتها، می‌تواند یک محصول فیزیکی یا غیرمادی را به دنبال داشته باشد. (کاتلر، ۱۳۸۴، فصل دوم)

امروزه بانک‌ها همچون یک موسسهٔ انتفاعی با سرمایه‌های خود و مشتریان، به‌منظور کسب سود، رونق شرایط اقتصادی، هدایت منابع مالی و غیره با کمک شعبه‌های گسترده و اعتماد عمومی در جهت فعالیت‌های مولد، اقدام به جمع‌آوری سپرده‌ها، اعطای اعتبار و سایر خدمات بانکی می‌نمایند و به‌همین دلیل، یکی از بازارهای مالی مهم محسوب می‌شوند. (فرجی، ۱۳۷۷: ۶۶)

با توجه به آنچه بیان گردید، می‌توان گفت خدمات مالی، همهٔ اقدامات و فعالیت‌های مالی که بانک‌ها به نفع مشتریان خود ارائه می‌دهند و در قبال آن، اجرت یا کارمزد دریافت می‌کنند را

---

۱. Christopher Lovelock

۲. Lauren Wright

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

پوشش می‌دهد؛ این‌گونه خدمات، الزاماً حضوری نیست و شامل خدمات غیرحضوری، نظیر ارائهٔ تسهیلات بانکی، امکان ایجاد حساب‌های جاری و دریافت چک‌های صیادی، امکان دریافت خدمات پرداختی و ... نیز می‌شود.

۱-۲. کارمزد بانکی

کارمزد از نظر لغوی، واژه‌ای فارسی است به معنای مزد کار، پولی که کسی در برابر کاری که انجام داده، بگیرد (عمید، ۱۳۷۵، ۳: ۱۹۲۴)، اجرت، حق‌العمل و درنهایت، مزدی که برای کاری بدهند. (دهخدا، ۱۳۷۳، ۱۱: ۱۵۸۴۷). البته بعضی از اهل لغت، مفهومی نزدیک به معنای اصطلاحی این واژه ارائه کرده‌اند و آن عبارت است از حق‌العمل بانک برای وصول و ایصال طلب مشتریان، از قبیل سفته‌ها، بروات و غیره. (معین، ۱۳۶۴، ۳: ۲۸۱۶) از نظر برخی دیگر، این واژه معنای وسیع‌تری از مفاهیم کرایه و دستمزد دارد و عبارت از چیزی است که در نتیجهٔ عمل، در دنیا یا آخرت عاید انسان می‌شود. (راغب‌اصفهانی، ۱۴۰۴ ق، ۱: ۱۱)

این واژه در نصوص شرعی و کتب فقهی با عنوان «اجرت» آورده شده (محقق‌داماد، ۱۳۸۳، ۱: ۲۱۷) و در آیات متعدد قرآن (نظیر انعام/۹۰، یونس/۷۲، هود/۵۱، یوسف/۱۰۴، فرقان/۵۷ و شعرا/۱۰۹) نیز مورداشاره و بحث قرارگرفته است. بعضی از فقها در مفهوم عام، اجرت را عِوضی دانسته‌اند که مستأجر در قبال استفاده از منفعت مال یا کار به موجر یا اجیر می‌پردازد (هاشمی شاهرودی، ۱۴۲۶: ۲۴۷) و برخی دیگر، آن را در مفهوم خاص به‌کاربرده، معتقدند کارمزد، حق‌الزحمه‌ای است که به کارمندان بانک و مانند آن به‌عنوان حقوق به علت زحماتی که جهت حفظ حساب‌ها و سایر خدمات انجام می‌دهند، داده می‌شود. (مکارم‌شیرازی، ۱۴۲۷، ۳: ۵۰۴) برخی دیگر از فقها نیز برای تعیین مفهوم اجرت و یا میزان اجرت به عرف مراجعه کرده و آن را ملاک دانسته‌اند (انصاری، ۱۴۱۵،۱: ۲۶۵)؛ با این توضیح که اجرت یک عمل، همانند عمل انجام‌شده به نحو متعارف، محاسبه‌شده و برای انجام عمل موردنظر معین می‌شود، به‌عنوان‌مثال، اگر شخصی را برای رنگ‌آمیزی یک ساختمان استخدام کنند و اجرت او معین نشده باشد، پس از پایان عمل اجیر، دستمزد و اجرت‌المثل عمل او، بر مبنای عرف محاسبه و پرداخت می‌شود.

از نظر اصطلاحی، کارمزد حق‌الزحمه‌ای است که بانک‌ها برای ارائهٔ انواع خدمات واسطه‌ای مالی که برای مشتریان خود انجام می‌دهند، دریافت می‌کنند و برخی از مهم‌ترین آن‌ها عبارت است از هزینهٔ انتقال پول، وصول چک، پیامک، صدور کارت، دریافت مانده‌حساب (عزیزنژاد و همکاران، ۱۳۹۸: ۷۸۷)؛ با این بیان، اگر کارمزد، به معنای مزدِ کار و برای پوشش هزینه‌های ارائهٔ خدماتِ

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

تجهیز و تخصیص منابع باشد، محاسبهٔ آن‌هم در هر برههٔ زمانی، با توجه به تغییر هزینه‌ها انجام می‌گیرد.

مبانی نظری دریافت اجرت و کارمزد بانکی را می‌توان از متون شرعی و قانونی متعددی استنباط کرد. در اصطلاح فقهی، اجرت به دو قسم اجرت‌المثل و اجرت‌المسمی تقسیم می‌شود. اجرت‌المسمی، اجرتی است که در عقد به آن تصریح می‌گردد و چنانچه مورد تصریح قرار نگیرد، موردتوافق طرفین واقع می‌شود، ولی اجرت‌المثل به اجرتی گفته می‌شود که علاوه بر عدم‌تصریح بر آن در عقد، مورد توافق طرفین هم واقع نمی‌شود (هاشمی‌شاهرودی، ۱۴۲۶ ق: ۲۴۷) و تعیین آن، به‌عهدهٔ کارشناس‌هایی است که غرضی نسبت به یکی از طرفین نداشته باشند (سعدی، ۱۴۰۸: ۱۴). با توجه به توضیحاتی که بیان گردید، کارمزدی که بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری در قبال ارائهٔ تسهیلات به مشتریان دریافت می‌کنند، اجرت‌المسمی است؛ چراکه مقدار آن به هنگام انعقاد قرارداد مربوط به تسهیلات، معلوم است؛ به‌طورکلی، امروزه مشروعیت دریافت کارمزد، امری بدیهی است، یعنی انسان از آن جهت که موجودی اجتماعی است، خواه ناخواه ملزم به رعایت اصول عقلی و عرفی است و در نظر گرفتن مزد برای انجام یک کار، اعم از کار مادی و حقوقی نیز عرفی و عقلی محسوب می‌شود؛ به‌علاوه، بنای عقلا این است که عمل هر شخصی محترم است و وقتی از شخصی مثل کارمند بانک، خدماتی دریافت کنند، بلافاصله به ادای مزد و اجرت آن خدمات برآیند؛ از سوی دیگر، از مفاد بعضی از آیات قرآن (نظیر قصص/۲۶ و ۲۷) و برخی احادیث، می‌توان جواز شرعیِ اصل دریافت اجرت را به‌آسانی استنباط کرد. (نوری‌طبرسی، ۱۴۰۸: ۱۴ و ۲۹) اگرچه در جواز شرعی دریافت کارمزد کارمندان بانک‌ها برای ارائهٔ تسهیلاتی، همچون وام‌های قرض‌الحسنه، بین فقهای امامیه اختلاف‌نظرهای زیادی دیده می‌شود؛ اما اصل دریافت مزد و اجرت عمل در سایر امور، امری پذیرفته شده است. (بیدار، ۱۳۹۱، ۱: ۱۰۵)

درمجموع، مبانی شرعی دریافت کارمزدها را می‌توان در متون و منابع فقهی همچون آیات و روایات، عرف و توافق اراده‌ها و رفتار و بنای عقلا جستجو کرد. اصل ۴۷ «قانون اساسی» و بند (۴) ماده (۲۰) «قانون عملیات بانکی بدون ربا» و بند (۴) ماده (۱۴) «قانون پولی و بانکی کشور» را می‌توان ازجمله مبانی قانونی آن نام برد. آنچه موردبحث و اختلاف است، اصل دریافت کارمزد نیست، بلکه مسألهٔ سیاست‌گذاری مناسب و تجمیع نظرات کارشناسان در این باره و انتخاب رویهٔ واحد است.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

۲. پیشینه پژوهش

تحقیق‌های به‌عمل‌آمده از سوی پژوهشگران بیانگر این نکته است که اگرچه در سال‌های اخیر، مقالات و کتب زیادی با موضوع «آسیب‌شناسی نظام بانکی کشور» چاپ و منتشرشده است، اما درخصوص کارمزدهای خدمات مالی بانک‌ها، چالش‌ها و راهکارهای آن، پیشینه‌ای دیده نمی‌شود.

(موسویان و همکاران، ۱۳۹۱) در پژوهش خود با عنوان بانکداری اسلامی بر جنبه‌های نظری و گاه تجربی بانکداری اسلامی متمرکز شده و در برخی موارد، با اضافه‌کردن جوانب فقهی به مباحث، معضلات و تنگناهای نظام بانکی ایران را در تجهیز و تخصیص منابع بررسی کرده‌اند، اما به چالش‌های ناشی از کارمزدها و توجه به پیامدها و آثار آن به‌طور اختصاصی نپرداخته‌اند.

(محسنی، ۱۳۸۹) در مطالعه دیگری با وجود اینکه به دسته‌بندی کردن موانع پیشِ روی بانک‌ها پرداخته و درصدد ارائه راهکارهایی برای حل چالش‌های نظام بانکی برآمده است، به‌طور خاص، از سیستم کارمزدها و مسائل مرتبط با آن بحثی به عمل نیاورده است.

(بیدار، ۱۳۹۱) در پژوهش دیگری باعنوان بررسی کارمزد قرض‌الحسنه و شیوه‌های محاسبه آن در بانکداری اسلامی، به بحث تسهیلات قرض‌الحسنه و میزان کارمزدهای آن و تجهیز و تخصیص منابع بانکی پرداخته‌است. اگرچه یکی از چالش‌های موجود در حوزهٔ کارمزدها، موضوع مطالعهٔ یادشده است، اما موانع و محدودیت‌های گسترده‌تری وجود دارد که جوانب و پیامدهای حقوقی و تقنینی آن باید سنجیده شود.

نتایج بررسی مطالعات ذکرشده، بیانگر این است که هیچ‌یک باوجود اهمیت پژوهشی که صورت داده، به‌طور خاص، چالش‌های تقنینی یا موانع حقوقی و اجتماعی کارمزدها را تحلیل نکرده و بیشتر به تبعات اقتصادی و مدیریتی چالش کارمزدها اشاره داشته‌اند. در نگارهٔ حاضر، ظرافت و ویژگی‌های خاص کارمزدهای خدمات بانکی و آسیب‌شناسی قوانین مرتبط سبب شده که این مسائل، به صورت تخصصی و نظام‌مند موردمطالعه و بررسی قرار گیرند.

۳. روش پژوهش

تحقیق حاضر براساس هدف، کاربردی و براساس شیوهٔ گردآوری داده‌ها، توصیفی-تحلیلی است. همچنین روش تحقیق حاضر از جهت ماهیت تحقیق، کیفی است که در آن، در راستای دستیابی به اهداف، از روش تحلیل محتوا استفاده‌شده است. استنادات دقیق و استفاده آسان از روش تحلیل محتوا، علاوه بر آن‌که به تخصص ویژه‌ای نیاز ندارد، مزیت‌های خاصی در پژوهش و تحلیل داده‌ها

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

داشته و بخش قابل‌توجهی از اطلاعات لازم برای شناسایی و تحلیل موضوع را جمع‌آوری می‌کند. (کریپ‌ندورف[۱]، ۱۳۷۸: ۳۵)

شیوهٔ گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای و میدانی است که از طریق مطالعه و فیش‌برداری از نصوص شرعی و قانونی، مصاحبه با علما و کارشناسان خبره، مراجعه به نرم‌افزارهای علوم اسلامی و سایت‌های تحقیقاتی انجام گرفته است.

۴. یافته‌های تحقیق

همان‌طور که اشاره شد در این تحقیق، ابتدا مبانی نظری و پیشینهٔ تحقیق درخصوص موضوع پژوهش، مورد واکاوی قرار گرفت. سپس پروتکل مصاحبه به شرح ذیل، تدوین و در راستای آن، مصاحبهٔ عمیقی با ده نفر از کارشناسان خبره صورت گرفت.

۱. چالش‌های ناشی از نقص و ناکارآمدی قوانین و ابهام مقررات در حوزهٔ کارمزدهای بانکی کدام است؟

۲. به نظر شما مهم‌ترین چالش‌های تقنینی حوزهٔ کارمزدهای بانکی چیست؟

۳. چرا پس از گذشت حدود نیم‌قرن از فعالیت‌های بانکی و ارائهٔ خدمات نوین به مشتریان، نرخ کارمزدهای بانکی متناسب با نرخ تورم سالیانهٔ بانک مرکزی و تا قبل از مصوبهٔ سال ۱۳۹۹ افزایش نیافته و یا یک‌باره صورت گرفته است؟ آسیب‌های عدم ایفای به‌موقع تعهدات و ترک فعل بانک مرکزی و تخلفات مربوطه چیست؟

۴. عدم‌شفافیت و اطلاع‌رسانی نرخ خدمات ارائه‌شده به مشتریان و یا اعلام نرخ‌های غیرواقعی، چه آسیب‌های حقوق و قضایی به دنبال دارد؟

پس از تحلیل داده‌ها و بررسی مصاحبه‌های صورت گرفته، مشخص شد که یکی از پرآسیب‌ترین چالش نظام بانکی معاصر -که بسیاری از جوانب و جهات کارآمدی بانک‌ها و مؤسسات مالی را تحت تأثیر قرار داده و از توجه پژوهشگران و حتی قانون‌گذار مغفول مانده-، ماهیت شفاف و میزان مناسب کارمزد ارائهٔ خدمات مالی به مشتریان و مراجعین است. عدم‌وضع و فقدان ضمانت‌اجرای قانونی مناسب و تبیین ضمانت‌اجرای لازم، تعدد وظایف بانک مرکزی و ترک‌فعل‌های صورت گرفته در تعیین سالیانهٔ میزان آن، اقبال بیشتر بانک‌ها به درآمدهای غیرمشاعی با سازوکارهای پیش‌بینی‌نشده، افزایش بیش‌ازحد شعبات بانکی و خدمات برای جذب مشتریان، پرداخت سایر هزینه‌های جاری از محل کارمزدها، نبود تناسب بین میزان کارمزدهای خدمات بانکی با هزینه‌های تمام‌شدهٔ هریک از خدمات، عدم آگاه‌سازی و سردرگمی مشتریان، پس از گذشت حدود چهار دهه

۱. Krippendorff, Klaus

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

منجر به ایجاد ابهام و چالش‌های جدیدی در زمینهٔ کارمزدهای بانکی گردیده که هرکدام از آن‌ها پیامدها و آسیب‌های اقتصادی، اجتماعی، حقوقی، اخلاقی و سیاسی را به دنبال داشته است.

مقصود از موانع، پراکندگی‌های تقنینی و چالش‌هایی است که این بخش از نظام بانکی کشور را دچار مشکلات و آسیب‌هایی کرده که اگر حل نشود، تبعات سنگین‌تری در پی خواهد داشت. برخی از چالش‌های مذکور که در ذیل همین بخش مفصلاً تشریح می‌گردند، عبارت‌اند از «ناکارآمدی سیستم تقنینی و ضمانت‌اجرای مناسب برای اجرای مقررات»، «تعیین میزان کارمزدها از سوی بانک مرکزی»، «پرداخت سایر هزینه‌های جاری بانک‌ها از کارمزدهای خدمات» و «عدم شفاف‌سازی و تبیین آن برای مشتریان (فرهنگ‌سازی و اقناع اذهان عمومی)».

چنان‌که قبلاً نیز اشاره شد، یکی از علل دریافت کارمزد توسط بانک‌ها، پوشش هزینه‌ها است؛ در این خصوص، به‌طورکلی باید اشاره کرد که هزینه‌های بانک‌ها در نظام پرداخت به دو دستهٔ مستقیم و غیرمستقیم قابل‌تقسیم است: دستهٔ اول، هزینه‌های سود پرداختی به سپرده‌ها است و دستهٔ دوم، شامل هزینه‌های عمومی، اداری، استهلاک و مطالبات مشکوک (که طبق دستورالعمل بانک مرکزی شناسایی می‌شوند)، است. (آذر، دهقان، رستمی، ۱۳۹۸، ۱۳: ۷)

یک نمونه از هزینه‌های غیرمستقیم که جزو هزینه‌های عملیاتی به شمار می‌رود، هزینهٔ اجارهٔ یک خط اختصاصی از مخابرات است که برای نصب یک خودپرداز لازم است یا کارمزد استعلام کدپستی از شرکت پست و شمارهٔ ملی از ثبت‌احوال است که همهٔ این‌ها به بانک‌ها تحمیل می‌شود و نباید آن‌ها را نادیده گرفت.

بنا به ربوی بودن یا نبودن سیستم بانکداری کشورها، شیوه‌های دریافت هزینه‌ها و کارمزدها خصوصاً در حوزهٔ تجهیز منابع پولی، تحت تأثیر قرارگرفته و میزان آن‌ها نیز متفاوت می‌شود (سلیمی‌فر،۱۳۸۴، ۱۰۳-۱۰۱)؛ باوجوداین، برخی معتقدند که چالش اساسی نظام بانکداری فعلی در کشور ما مطالبات معوقه است (محسنی،۱۳۸۹:۲۰) و برای ارائهٔ راهکار آن، به دسته‌بندی نمودن هزینه‌ها و مطالبات بانک‌ها پرداخته‌اند. (نجفی، ۱۳۹۶: ۳۱)

باید افزود که تحلیل هرکدام از این چالش‌ها به پژوهش‌های مستقل و حمایت قانون‌گذار نیاز دارد. در این پژوهش، چالش‌هایی بررسی‌شده‌اند که دارای آثار حقوقی و اجتماعی بوده و در برخی از فروض، منجر به ناکارآمدی بانک و مقررات تقنینی شده است.

۴-۱. چالش ناکارآمدی سیستم تقنینی

یکی از چالش‌ها و ضعف‌های موجود در سیستم کارمزدهای بانکی، عدم قانون‌گذاری مناسب و ناکارآمدی سیستم اجرائی است؛ چراکه بین سیاست‌گذاری‌های پولی بانک مرکزی و قانون عملیات

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

بانکی بدون ربا مغایرت‌هایی وجود دارد که ضرورت بازنگری و ایجاد قانون جامعی را بیش از پیش نمایان کرده است. (سبحانی و علیمردانی، ۱۳۹۵: ۶۶-۶۳)

در بحث ما از یک‌سو، به‌موجب مادهٔ بند (۴) مادهٔ (۲۰) «قانون بانکداری بدون ربا مصوب سال ۱۳۶۲» و بند (۴) ماده (۱۴) «قانون عملیات بانکی بدون ربا»، تعیین کارمزدهای بانکی به عهده بانک مرکزی قرار داده‌شده و سهم عمده هزینه‌های بانکداری الکترونیک، مانند هزینه‌های زیرساخت، سامانه‌های ملی پرداخت و تأمین امنیت شبکه به عهده بانک مرکزی است. (بانک مرکزی، ۱۳۹۳)[۱]

از سوی دیگر، با افزایش خدمات حضوری و غیرحضوری بانک‌ها و لزوم افزایش برخی کارمزدها مطابق نرخ تورم سالیانهٔ کشور، بانک مرکزی امکان قانونی تعیین کارمزدهای بیشتر متناسب با افزایش خدمات را ندارد و از منظر سوم، گسترده‌بودن وظایف و تکالیف بانک مرکزی در امور بانکی، امکان تدقیق در تعیین میزان کارمزدها را از این نهاد گرفته است و باعث ضعف در عمل به اختیارات قانونی و ربوی شدن عملیات بانکی است (چهاربند و سبحانی، ۱۳۹۷، ۹۴: ۷۲)؛ قانون‌گذار با ایجاد رویه‌ای واحد و تصویب قوانین کارآمدتر علاوه بر اینکه از تشتت آراء و پراکندگی دیدگاه‌ها و سایر کاستی‌های این حوزه ممانعت می‌کند، با ارائهٔ ساز و کارهای اجرایی شایسته، از حجم وسیع مشکلات بانک مرکزی می‌کاهد.

۴-۲. چالش نرخ کارمزدها

چنانکه در بخش قبل نیز اشاره شد، طبق بند (۴) ماده (۲۰) «قانون عملیات بانکی بدون ربا»، تعیین میزان کارمزدهای دریافتی و پرداختی بانک‌ها، ازجمله اختیارات بانک مرکزی دانسته شده و در این مقرره، صراحتاً میزان کارمزدها ذکر گردیده که از یک‌سو، به دلیل وجود مزایایی نظیر دریافت کارمزد نقدی (ایجاد نقدینگی) و همچنین ریسک پایین نسبت به درآمدهای مشاع، منجر به روی آوردن اکثر بانک‌ها به درآمدهای غیرمشاع، از قبیل خدمات اعتبار اسنادی، خدمات ضمانت‌نامه‌های بانکی، خدمات بانکداری الکترونیک، خدمات ارزی، کارمزد نگهداری اسناد و اوراق بهادار مشتریان، صدور انواع چک‌ها و غیره گردیده (قائمی‌اصل، حسینی، حیدری، ۱۳۹۸، ۱۱۴:۴۷) و به‌عنوان یکی از ابزارهای تضمین سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های مالی در بانکداری ایران محسوب می‌شود. (دهقانان، جلالی، ۱۳۹۶، ۹۰: ۲۵۴)

---

۱. بانک مرکزی، «تدوین طرح نظام جامع کارمزد خدمات الکترونیک بانکی»، ۱۳۹۳/۱۲/۴، قابل دسترسی در پایگاه اینترنتی به آدرس: https://www.cbi.ir/showitem/12848.aspx

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

از سوی دیگر، به دلیل وجود اشکالاتی در سیستم تقنینی و فعالیت‌های بانک مرکزی، همچون تعدد وظایف، فقدان سیستم جامع نظارتی و ابهام قانونی درخصوص حدودوثغور مفهوم کارمزد، معضل وابستگی به قوهٔ مجریه و عدم استقلال این نهاد و مواردی از این قبیل، این چالش بروز یافته است. (شریف‌شاهی، توحیدی، احمدی، دائی، ۱۳۹۹، ۱۱۰:۴۵) در سال‌های متمادی نرخ کارمزدها، یا ثابت مانده‌اند یا تغییر بسیار اندکی داشته‌اند و سنخیت معقولی با هزینهٔ تمام‌شدهٔ خدمات ارائه‌شده توسط بانک‌ها ندارند.[۱]

هم‌چنین شورای پول و اعتبار با تعیین نرخ سود ثابت تسهیلات بانکی، موجب کاهش کارآمدی بانکداری اسلامی و تضییع حقوق سپرده‌گذاران و افزایش فساد در امور بانکی شده است. (سلامی، بهمنی، ۱۳۸۵، ۲: ۵) سندسازی و انحراف تسهیلات بانکی نیز با خلأهای قانونی و حقوقی نرخ کارمزدها و سودها رابطه مستقیمی دارد. (سیدنورانی، تاری، آقاجانی، حسن‌زاده، ۱۳۹۸، ۹۸: ۶۲)
البته لازم به ذکر است که کنترل برخی از هزینه‌ها، همچون دستمزدهای کارکنان بانک‌ها که بانک مرکزی وظیفه‌ای در آن ندارد و از اختیارات بانک است، مهم‌ترین تأثیر را بر ناکارآمدی بانک‌ها داشته (نعمتی، طباطبایی، ۱۳۹۵، ۱۰: ۱۳۵) و به عقیدهٔ برخی، یکی از دلایل آشکار برای افزایش نیافتن کارمزدها همین شاخص ناکارآمدی است.[۲]

به‌بیان دیگر، اگر مبلغ دریافتی واقعاً نشانگر کارمزد حقیقی است، چرا در شرایط مختلف اقتصادی و در زمان‌ها و مکان‌های مختلف، این مبلغ یکسان مانده و هیچ تغییری نداشته است؟ با توجه به اینکه رکن اصلی کارمزد را حق‌الزحمهٔ کارمندان و کارگران تشکیل می‌دهد و دستمزد آنان در شرایط مختلف رکود و یا رونق اقتصادی متفاوت بوده، نرخ آن در بازار کار تعیین می‌شود. چالش مذکور آثار منفی متعددی همچون ایجاد تردید در اسلامی بودن این بانک‌ها و اضطرار بسیار زیادشان نسبت به اقداماتی که بعضی از آن‌ها مقبول واقع نشده است را به دنبال داشته است. به‌عنوان نمونه می‌توان به اختلاف‌نظرهایی که پیرامون دریافت کارمزد از ضمانت بانکی و خریدوفروش ارز وجود دارد، اشاره کرد. (هرورانی، زه‌تابیان، هرورانی، ۱۳۸۹، ۱۱۱) به همین دلیل بعضی از بانک‌های اسلامی از فروش مرابحه‌ای دست برداشته و به نظام‌مند کردن سیستم کارمزدها

---

۱. برای اطلاعات بیشتر ن. ک. به: بخشنامه‌های بانک مرکزی به شماره‌های (نب/۳۷۴۱ مورخ ۳ مهرماه ۱۳۸۷، ۲۱۸۵۴۶/۹۵ مورخ ۱۱ مهرماه ۱۳۹۵، ۶۱۱۲۳/۹۶ مورخ ۱ خردادماه ۱۳۹۶، ۲۵۰۲۳۲/۹۹ مورخ ۷ آبان ماه ۱۳۹۹ و شماره ۲۳۳۵۸۷/۰ مورخ ۱۵ آبان‌ماه ۱۴۰۰)

۲. حاجی، مینا، «هفت فعال صنعت بانکی و پرداخت کشور از آسیب‌های عدم‌اصلاح نظام کارمزدی کشور می‌گویند/عبور از نقطه بحران»، عصر تراکنش ۵۴ (۱۴۰۰/۱۲/۱۶)، قابل دسترسی در پایگاه اینترنتی به آدرس: https://way2pay.ir/262057/

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

و مضاربه روی آورده‌اند. علاوه بر موارد گفته شده به عنوان نمونه می‌توان به تعیین دستوری نرخ کارمزدهای ناشی از سرمایه‌گذاری و ارائه تسهیلات نیز اشاره کرد. (دادخواه، ۱۳۹۸، ۱۷۷) لازم به ذکر است که افزایش یک‌باره نرخ کارمزدها نیز می‌تواند نارضایتی مشتریان را به دنبال داشته باشد و تأثیر معناداری بر رفتار شهروندی آنان دارد. (موسویان، حسینی، امیری، ۱۳۹۲، ۷۶: ۷۷).

۴-۲-۱. ابهام در مبنای محاسبه نرخ کارمزدها

اطلاعات مالی شفاف خصوصاً در مبانی محاسبهٔ کارمزد خدمات و نرخ سودها از اهمیت بالایی برخوردار بوده و یکی از مؤثرترین متغیرهای کلان اقتصادی در حوزه تقنینی و سیاست‌گذاری نرخ سودهای بانکی و کارمزدها است. (عزیزنژاد، ۱۳۹۱، ۷۱: ۱۸۲) اگرچه دریافت کارمزد برای خدمات ارائه‌شده، امری مشروع و قانونی است، اما وجود هرگونه ابهام یا اجمال در تعیین و مبنای محاسبهٔ نرخ آن، چالشی است که اگر حل نشود، علاوه بر این‌که زمینهٔ تخلفاتی هم‌چون تبعیض در محاسبه کارمزد خدمات ارائه‌شده به کارمندان و مدیران بانک‌ها در مقایسه با سایر مشتریان، عدم-تناسب نرخ سود یا بهره حقیقی و درصدی‌کردن نرخ کارمزد نسبت به مبلغ تسهیلات را ایجاد می‌کند (بیدار، ۱۳۹۱، ۱: ۱۰۳)،[۱] اصول حقوقی مسلم و قواعد عمومی قراردادی همچون اصل اعتماد و استحکام معاملات را متزلزل خواهد کرد. (عبادی، سرکار راه، ۱۴۰۱، ۱۰۹: ۲۲۵) به‌عنوان مثال، سیاست‌های ناقص تعیین نرخ سود و کارمزدها باعث عدم تطابق با نرخ تورم شده و یکی از مهم‌ترین عوامل افزایش مطالبات غیرجاری در نظام بانکی شده است. (محمدی، شاکری، اسکندری و کریمی، ۱۳۹۶، ۸۹: ۲۹۲)

هم‌چنین برای پوشش هزینه‌های بانکداری اقدام به افزایش نرخ کارمزدها در برخی از بانک‌ها دیده می‌شود. برای جلوگیری از این‌گونه اقدامات بهتر است که اولاً، تعداد شعبات بانک‌ها متعادل‌تر و متناسب‌تر شود و هزینه‌های اضافی همچون اعطای هدایا و پاداش به مدیرعامل برخی از شعب کاهش یابد؛ درواقع، اگر تعداد شعبات بانکی و کارکنان هرکدام از آن‌ها، اعطای پاداش، هدایا و هرگونه امتیازی به‌صورت بهینه مدیریت گردد، از بسیاری از اقدامات و مخارج جلوگیری شده، باعث دریافت میزان مناسب کارمزد خواهد شد.

می‌توان اشکال کرد که مبنای دریافت کارمزد به‌جهت ارائهٔ خدمات به مردم، اعم از حضوری و الکترونیکی است و در بسیاری از بانک‌ها صرفاً برای خدمات الکترونیکی کارمزد دریافت می‌گردد، اما

---

۱. امروزه محاسبه نرخ کارمزد بر حسب درصدی از مبلغ تسهیلات و تبعیت از مبلغ اسمی هر وام، مفهوم کارمزد بودن را به حاشیه رانده است، چراکه مثلاً کارمزد دریافت‌شده در قبال اعطای وام ده میلیون تومانی، ده برابر کارمزد اعطای وام یک میلیون تومانی است. (بیدار، ۱۳۹۱، ۱: ۱۰۴)

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

ازجمله پیامدهای آن، تفاوت در نرخ‌های اعلامی اعطای خدماتی همچون وام به مشتریان با نرخ‌های تمام‌شده و واقعی به نفع بانک‌ها است. هم‌چنین عدم‌تناسب نرخ کارمزد با خدمات ارائه‌شده یا فقدان توجه به عدالت توزیعی در محاسبهٔ نرخ کارمزد خدمات که به‌دلیل مبنای نامعلوم، تعیین نرخ آن به‌وجود آمده است و در اغلب موارد، برای مشتریان مشخص نشده، در بازهٔ زمانی محدودی، منبع مالی زیادی را برای بانک یا مؤسسه فراهم کرده که ازجمله پیامدهای آن، این است که زمینهٔ سوءاستفاده مدیران، و در عمل تناسب نداشتن نرخ سود یا بهره حقیقی و تسهیلات تکلیفی را فراهم می‌کند. همچنین باید گفت که درصدی محاسبه شدن نرخ کارمزدها نسبت به میزان تسهیلات، که برگرفته از ابهام در مبنای محاسبه کارمزد می‌باشد، توجیه منطقی و قانونی ندارد.[۱]

۴-۲-۲. عدم‌انعطاف‌پذیری نرخ کارمزدها

منظور از انعطاف‌پذیری نرخ، «تفکیک‌گذاری و تناسب نرخ دریافتی» از مشتریان در قبال خدمات گوناگون ارائه‌شده یا به‌روزشدن نرخ‌ها متناسب با نرخ تورم سالیانه است. اگر شخص حقوقی برای کارمندان خود اقدام به خرید تعداد بسیار زیادی کارت هدیهٔ بانکی نماید و برای هرکدام از آن‌ها، کارمزد ثابتی بپردازد، یعنی هیچ تفاوتی با شخصی که اقدام به خرید یک کارت هدیه نموده است، نداشته باشد، چندان موجه به‌نظر نمی‌رسد، چراکه اگر مبنای مشروعیت دریافت کارمزد را ارائهٔ خدمات به مشتریان می‌دانیم، باید هم‌چون عرف قراردادی موجود در بازار عمل کرده، در فروضی که یک مشتری به‌صورت عمده خرید می‌کند یا اقدامی سودمند به نفع بانک انجام می‌دهد، بانک نیز بایستی در قبال آن تخفیفاتی ارائه نماید یا او را از پرداخت برخی از کارمزدهای مشابه معاف بدارد.

این موارد اگرچه، الزام‌آور نیست، اما تأثیرات قابل‌توجهی در جذب مشتریان و سودآوری بانک‌ها خواهد داشت؛ در واقع، عدم‌تغییر نرخ کارمزد در شرایط مختلف اقتصادی و برای زمان‌های طولانی-مدت یکی از چالش‌های مهم بانکی در عصر حاضر بوده، بیانگر صوری‌بودن کارمزد است (بیدار، ۱۳۹۱، ۱: ۱۰۵)، زیرا حق‌الزحمه کارکنان، رکن اصلی کارمزد را تشکیل می‌دهد و دستمزد آنان در شرایط مختلف رکود یا رونق اقتصادی متفاوت است و نرخ آن در بازار کار تعیین می‌گردد، بنابراین

---

۱. چراکه امام خمینی‌ره درباره حکم دریافت درصد بسیار کم به‌عنوان کارمزد برای تأمین مخارج از سوی مؤسسات مالی و بانکی فرموده‌اند: «درصد، کارمزد نیست؛ هرچند کم باشد. بهره پول حرام است؛ اگرچه به اسم کارمزد گرفته شود». (موسوی خمینی، ۱۴۲۲، ج۲، ۲۹۷)

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

عدم‌تغییر نرخ کارمزد در نظام بانکی بیانگر این نکته است که مبالغ اضافی دریافتی را نباید کارمزد حقیقی به‌شمار آورد و آن را راهکاری برای جبران هزینه‌ها دانست.

۴-۳. جواز پرداخت هزینه‌های جاری از محل کارمزدها

یکی دیگر از مسائلی که دربارهٔ کارمزدهای بانکی قابل‌بحث است، موضوع پرداخت هزینه‌های جوایز و تبلیغات آن برای سپرده‌گذاری بیشتر مشتریان توسط بانک‌ها و مؤسسات مالی است؛ درواقع، اگر این هزینه‌ها به‌عنوان کارمزد تسهیلات اعطایی به مشتریان محسوب شود، چالش‌ها و ابهامات گوناگون دیگری را ایجاد خواهد کرد، مثلاً این‌که اساساً آیا تعیین جایزه و پرداخت مخارج آن با کارمزدهای دریافتی، مجوز شرعی و قانونی دارد یا خیر؟

لازم به ذکر است که مسأله مطروحه که برگرفته از ابهامات قانونی است، از این‌جهت که مربوط به تجهیز منابع می‌باشد، از بحث ما در این نوشتار خارج است، چرا که موضوع بحث ما مبنی بر دریافت کارمزد به تخصیص منابع مربوط است و ارتباطی با تجهیز منابع ندارد، اما چون هزینه‌های گفته‌شده ممکن است با دریافت کارمزدها تأمین گردد، با بحث ما ارتباط پیدا می‌کند، یعنی باید گفت دریافت کارمزدی که هزینه‌های جوایز برای دیگران، علاوه بر مخارج واقعی صندوق در آن لحاظ گردیده است، اشکال شرعی دارد و عرف، چنین کاری را ظلم در حق گیرندهٔ تسهیلات محسوب می‌کند، اما آن‌چه در واقع اتفاق می‌افتد، این است که بانک‌ها و مؤسسات به‌منظور تشویق مردم به سپرده‌گذاری بیشتر، به آنان جایزه می‌دهند و هزینه‌های تبلیغات آن را از محل کارمزد وام‌ها تأمین می‌کنند. لازم به یادآوری است هرچند بانک‌ها به لحاظ قانونی نمی‌توانند هزینه‌های جوایز را از محل کارمزدها بپردازند، ولی زمینهٔ تخلف از این دستور قانونی به سهولت هموار است؛ چه‌بسا بانک‌هایی کـه چنین تخلف قانونی را انجام می‌دهند و بانک مرکزی متوجه آن نمی‌شود. (بیدار، ۱۳۹۱، ۱: ۱۰۶).

۴-۴. راهکارهای حقوقی حل چالش‌ها

چالش‌های مذکور در این نوشتار به‌طور خلاصه عبارت است از: «ناکارآمدی سیستم تقنینی و اجرایی (فقدان ضمانت‌اجرای مناسب برای تعیین کارمزدها به‌صورت سالیانه توسط بانک مرکزی)»، «تعدد وظایف بانک مرکزی و ترک‌فعل‌های صورت‌گرفته در حوزه محل بحث»، «عدم‌تناسب سودهای دریافتی و پرداختی بانک‌ها با نرخ تورم سالیانه و عدم‌تعادل یا توازن بین کارمزدهای دریافتی با بهای تمام‌شده خدمات از سوی بانک‌ها»، «توجه بیشتر بانک‌ها به درآمدهای غیرمشاعی

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

با ساز و کارهای پیش‌بینی‌نشده»،[۱] «افزایش بیش از حد فعالیت‌ها و خدمات بانکی» و «پرداخت سایر هزینه‌های جاری از محل کارمزدها».

به‌دلیل وجود این مسائل در حوزهٔ کارمزدها با گذشت حدود نیم قرن از انقلاب اسلامی و تأکید بر اصلاح و اسلامی‌کردن قوانین بانکی و اقتصادی است که برخی از کارشناسان و فعالان امور بانکی معتقدند آسیب‌شناسی سیستم کارمزد فعلی، بیانگر این نکته است که اولاً، دارای یک ساختار نظام‌مند نبوده است و به‌همین دلیل، اطلاق «نظام کارمزد» به وضعیت فعلی صحیح نیست و برای دفع پیامدهای آن باید در ساختار نظام بانکی کشور بر اساس موازین شرعی تجدید شود (محقق‌نیا، ابراهیمی، بائی و نوری، ۱۳۹۵، ۱۶: ۱۶۹)، زیرا بررسی وضع موجود نشان می‌دهد که نه‌تنها منافع ذی‌نفعان تأمین نشده، بلکه در برخی موارد، حقوق بعضی از آنان تضییع‌شده و سبب ایجاد مشکلاتی، از قبیل عدم‌پرداخت هزینه سرویس توسط سرویس‌گیرنده اصلی، یعنی پذیرنده، شکل‌گیری تراکنش‌های صوری،[۲] تضاد منافع پذیرندگان، دارندگان کارت و بانک‌ها، تحمیل هزینه‌های زیاد در اثر مراجعات متعدد برای جمع‌آوری و نصب مجدد کارت‌خوان‌های پرتراکنش[۳] شده است.[۴] هم‌چنین پرداخت کارمزد تراکنش‌های شبکه پرداخت سبب افزایش چشم‌گیر هزینه‌های عملیاتی بانک‌ها شده است.[۵] لازم به ذکر است که روزانه چند صد میلیون تراکنش انجام می‌شود که پردازش این حجم از تراکنش در شبکه شتاب یکی از بزرگ‌ترین ریسک‌های پیش روی

---

۱. به‌عنوان نمونه، یک بانک می‌تواند از محل سپرده مشتریانی که به آن‌ها خدمات می‌دهد استفاده‌های فراوانی کند، ازجمله در پرداخت تسهیلات؛ هم‌چنین، خلق پول نامتعارف که باعث تحمیل هزینه به عموم جامعه می‌گردد.

۲. از آنجا که کارمزد توسط دریافت‌کننده خدمت پرداخت نمی‌شود، بنابراین هیچ کنترلی روی هزینه خدمت توسط خدمت‌گیرنده وجود ندارد و به‌همین علت، زمینه ایجاد تراکنش‌های صوری تسهیل می‌شود.

۳. افزایش هزینه‌های بانک‌ها باعث می‌شود هزینه تمام‌شده خدمات ارائه‌شده توسط بانک‌ها افزایش یابد و قدرت بانک‌ها برای ارائه تسهیلات ارزان‌قیمت تضعیف شود که تأثیر آن، ضربه‌زدن به کل اقتصاد کشور است.

۴. ن. ک. به: حاجی، مینا، «هفت فعال صنعت بانکی و پرداخت کشور از آسیب‌های عدم‌اصلاح نظام کارمزدی کشور می‌گویند/عبور از نقطه بحران»، عصر تراکنش ۵۴ (۱۴۰۰/۱۲/۱۶)، قابل دسترسی در پایگاه اینترنتی به آدرس: https://way2pay.ir/262057/

۵. این امر در نهایت، موجب افزایش بهای تمام‌شده پول برای بانک‌ها شده که در نهایت، این عامل، خود بر افزایش نرخ تورم و نرخ تسهیلات مؤثر است. با توجه به وضعیت تورم و افزایش قیمت تجهیزات زیرساختی و با مدل نامناسب کارمزد، بانک‌ها پاسخگوی هزینه‌های زیرساختی در توسعه حوزه فناوری اطلاعات و شرکت‌های پی اس پی در حوزه به‌روزرسانی تجهیزات نبوده، در صورت عدم‌اصلاح مدل کارمزدی در میان‌مدت، شاهد افت کیفیت سرویس‌های ارائه‌شده به مشتری و حتی ورشکستگی شرکت‌های پرداخت و از هم‌گسستگی سیستم‌های حاکمیتی و بانکی خواهیم بود.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

شبکه بانکی بوده و در صورت بروز هر گونه اختلال، به‌دلیل وابستگی تمامی کسب‌وکارها به این سرویس‌ها، احتمال بروز تبعات و بحران‌های سیاسی و اجتماعی شدیدی در کشور را خواهد داشت. بنابراین برای حل این مسائل، ابتدا باید موضوع، به‌صورت نظام‌مند و با در نظر گرفتن حقوق ذی‌نفعان و مشارکت همهٔ حوزه‌های مرتبط، به تدوین نظام جامع کارمزد منجر شود که پیرو آن، هم موجب رونق کسب‌وکارهای وابسته به بخش‌های مختلف بانکی خواهد شد و هم موجب تسهیل و تسریع توسعهٔ بانکداری دیجیتال توسط بانک‌ها و همچنین اجرای سیاست‌های بانک مرکزی و نهادهای بالادستی به‌منظور مدیریت جهت‌دهی و نظارت بر تراکنش‌های بانکی. با افزایش سالیانه کارمزدها، تحمیل هزینه به بانک‌ها کاهش یافته و با یافتن منابع جدید کارمزد، مثل کارمزد داشتن حساب نزد بانک یا هزینه نگهداری، کاهش هزینه‌های سرویس، تحول دیجیتال و اصلاح فرایندها، کاهش کارکنان و شعبه‌ها، افزایش شمار مشتریان، کاهش وام‌های بدون بازده، نظیر اعطای وام به کارکنان و خروج از سرمایه‌گذاری‌های زیان‌ده یا بدون توجیه اقتصادی می‌توان از آسیب‌ها و چالش‌های بحث کارمزدهای بانکی در ایران کاست.[۱]

ایجاد سیستم تقنینی و قضایی جامع و واحد با ضمانت‌اجراهای مناسب به‌جهت جلوگیری از ترک‌فعل مسئولین تعیین‌کنندهٔ میزان کارمزدها، علاوه بر کاهش وظایف متعدد بانک مرکزی، منجر به مشارکت‌دادن سایر بانک‌ها در سیاست‌گذاری‌های مربوط شده (تاری، ۱۳۹۵، ۸۸: ۳۱۸)، با کاهش هزینهٔ تمام‌شدهٔ سرویس‌ها نیز، موجب ارائهٔ خدمات الکترونیکی نوین با ارزش‌افزودهٔ بیشتر و مدرن گردیده، تعرفهٔ کارمزدهای بانکی متناسب با نرخ کاهش ارزش پول ملی و تورم سالیانه مناسب‌سازی خواهد شد.[۲]

هم‌چنین ارائهٔ سرویس‌های ارزی با کارمزد ارزی با حذف موانع تعامل با نظام‌های مشابه و مرتبط با بانکداری بین الملل می‌تواند بخشی از راهکارهای پیشنهادی باشند.

۴-۵. توجیه اخذ کارمزد از مشتریان خدمات الکترونیکی

امروزه با توجه به غیرحضوری یا الکترونیکی‌شدن بسیاری از خدمات و عملیات بانکی، ممکن است از سوی مخالفان این اشکال مطرح شود که اساساً پرداخت کارمزد از سوی مشتریان چه وجاهتی دارد و مبنای آن چیست؟ درواقع، چون ارائه بسیاری از خدمات بانکی بدون مراجعه به بانک و

---

۱ ر.ک. به عصر تراکنش ۵۴ (۱۴۰۰/۱۲/۱۶)، قابل دسترسی در پایگاه اینترنتی به آدرس: https://way2pay.ir/262057/

۲. ن. ک. به حاجی، مینا، «پیشنهاد فعالان نظام بانکی برای اصلاح مدل کارمزد فعلی»، ۲۴ مهر سال ۱۳۹۹، قابل دسترسی در پایگاه اینترنتی به آدرس https://way2pay.ir/205059/.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

کارمندان مربوط از سوی مشتریان دریافت می‌شود، بسیاری از هزینه‌های بانکی کاهش یافته و دیگر مثل مراجعه حضوری نباید کارمزدی پرداخت شود، چراکه دستگاه‌های خودپرداز، سامانه‌ها و نرم‌افزارهای همراه‌بانک الکترونیکی به‌صورت برخط و شبانه‌روزی امکان انجام امور بانکی را تسهیل کرده، ارائه خدمات بانکی از سوی این دستگاه‌ها، هزینه چندانی برای بانک‌ها ندارند.

در مقام پاسخ باید گفت، اولاً، مبنای پرداخت کارمزد، ارائه خدمات از سوی بانک و بهره‌مندی مشتریان از فعالیت‌های بانکی است که مبنائی مطلق است، یعنی هم خدمات حضوری را شامل می‌شود و هم خدمات الکترونیکی یا غیرحضوری را. اگر مبنای دریافت کارمزد از سوی بانک‌ها مقید به ارائه خدمات حضوری به مشتریان باشد، اشکال مطرح‌شده وارد و موجه بود، بنابراین اکنون که این قید در مبنای دریافت کارمزد وجود ندارد، اشکال رفع می‌شود. ثانیاً، وصف الکترونیکی‌شدن خدمات نمی‌تواند نافی دریافت کارمزد به‌صورت کلی باشد، چراکه این نوع از خدمات نیز غالباً هزینه‌هایی برای بانک‌ها دارد و اگرچه دستگاه یا سامانه به‌صورت برخط و شبانه‌روزی، فرآیند دریافت خدمات یا انجام امور بانکی را تسهیل کرده، اما در موارد خاصی، نظیر راه‌اندازی نرم‌افزارهای همراه‌بانک و رفع مسدودی حساب، به نیروی انسانی نیز نیاز است؛ درواقع، الکترونیکی‌شدن انجام برخی فعالیت‌های بانکی، مراجعه حضوری به بانک‌ها را در بهره‌مندی از سایر خدمات منتفی نمی‌کند؛ ضمن این‌که زیرساخت‌های لازم برای الکترونیکی‌شدن همه خدمات بانکی در کشور ما فراهم نشده است. آنچه در این پژوهش مهم است، میزان کارمزدهای دریافتی و تعیین عادلانه نرخ آن است، نه حضوری یا غیرحضوری بودن بهره‌مندی از خدمات.

نتیجه‌گیری

نظام تقنینی ایران، بانک مرکزی را مکلف به تعیین میزان کارمزدهای بانکی نموده است، اما بخشی از مهم‌ترین چالش‌های ناشی از ناکارآمدی قوانین در تعیین کارمزدهای بانکی که کارآمدی بانک‌ها و مؤسسات مالی را تحت تأثیر قرار داده، ماهیت و میزان مبهم و عدم‌تعادل کارمزد دریافتی از سوی بانک‌ها است. عدم‌وضع ضمانت‌اجرای بازدارنده، تعدد وظایف بانک مرکزی و ترک‌فعل‌های صورت-گرفته در تعیین سالیانهٔ میزان آن، افزایش بیش از حد شعبات بانکی، پرداخت سایر هزینه‌های جاری از محل کارمزدها، نبود تناسب بین میزان کارمزدهای خدمات بانکی با هزینه‌های تمام‌شدهٔ هریک از خدمات و عدم آگاه‌سازی و سردرگمی مشتریان، منجر به ایجاد ابهام و چالش‌های جدیدی در زمینهٔ کارمزدهای بانکی گردیده که هرکدام از آن‌ها، پیامدها و آسیب‌های اقتصادی، اجتماعی و حقوقی را به‌دنبال داشته است که اگر به‌موقع حل نشود، تبعات سنگین‌تری در پی خواهد داشت.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

به‌عنوان نمونه، افزایش تراکنش‌های صوری، تضاد منافع پذیرندگان، دارندگان کارت و بانک‌ها، تحمیل هزینه در اثر مراجعات متعدد برای جمع‌آوری و نصب مجدد کارت‌خوان‌های پرتراکنش و پرداخت کارمزد تراکنش‌های شبکه پرداخت، از سوئی سبب افزایش چشم‌گیر هزینه‌های عملیاتی بانک‌ها شده و از سوی دیگر، به‌دلیل وابستگی اغلب کسب و کارها به سرویس‌های پرداخت، پردازش حجم زیادی از تراکنش‌ها به‌صورت روزانه در شبکه شتاب، یکی از بزرگ‌ترین ریسک‌های پیشِ روی شبکه بانکی ایجاد نموده که در صورت بروز هرگونه اختلال، احتمال بروز تبعات و بحران‌های سیاسی و اجتماعی شدیدی در کشور را در پی خواهد داشت.

با این وصف، نظام تقنینی ایران، به‌دلیل نقص قوانینی هم‌چون ماده (۲۰) «قانون عملیات بانکی بدون ربا» و بند (۴) ماده (۱۴) «قانون پولی و بانکی کشور»، به‌جهت عدم‌وضع ضمانت‌اجرای بازدارنده و جلوگیری از تخلفات و جرایم احتمالی با چالش‌های اساسی مواجه است که باعث تشتت رویهٔ بانک‌ها گردیده است؛ به‌طوری که برخی از بانک‌ها و مؤسسات مالی، درصدد پوشش هزینه‌های جاری خود در قالب کارمزدها برآمده‌اند؛ درواقع، علاوه بر عدم‌تبیین ماهوی و مبانی آن، نرخ کارمزدهای بانکی در طول سالیان متمادی ثابت مانده و یا به‌صورت یک‌باره افزایش یافته است. این موضوع، علاوه بر آسیب‌های یادشده، باعث تضییع حقوق مشتریان، سردرگمی مسئولین، افزایش ترک‌فعل‌ها و ترویج بی‌اعتمادی شده است.

افزایش سالیانه و متناسب کارمزدها، یافتن منابع جدید کارمزدی، نظیر کارمزد نگهداری حساب، کاهش کمّی کارکنان و شعبه‌ها، کاهش وام‌های بدون بازده، نظیر اعطای وام به کارکنان و خروج از سرمایه‌گذاری‌های زیان‌ده یا بدون توجیه اقتصادی و ایجاد سیستم تقنینی و قضایی جامع و واحد در تعیین نظام جامع کارمزدها با ضمانت‌اجراهای مناسب می‌تواند بخشی از راهکارهای دفع آسیب‌ها و چالش‌های گفته شده باشد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

منابع

۱. آذر، عادل؛ دهقان نیری، محمود؛ رستمی، ملیحه (۱۳۹۸)، «طراحی مدل پویای تحلیل هزینه‌ها در صنعت بانکداری»، دو فصلنامه مطالعات مالی و بانکداری اسلامی، شماره ۱۳، صص ۲۸-۱.

۲. انصاری، محمدعلی (۱۴۱۵ق)، الموسوعه الفقهیه المیسره، ج ۱، بیروت: مجمع الفکر الإسلامی.

۳. بانک مرکزی (۱۳۹۳)، «تدوین طرح نظام جامع کارمزد خدمات الکترونیک بانکی»، قابل دسترسی در پایگاه اینترنتی به آدرس: https://www.cbi.ir/showitem/12848.aspx.

۴. بیدار، محمد (۱۳۹۱)، «بررسی کارمزد قرض‌الحسنه و شیوه‌های محاسبه آن در بانکداری اسلامی»، نشریه معرفت اقتصاد اسلامی، شماره ۱ و ۷، صص ۱۱۴-۹۷.

۵. تاری، فتح‌الله (۱۳۹۵)، «اصلاح ساختار بانک مرکزی از حیث استقلال سیاسی و اقتصادی»، فصلنامه مجلس و راهبرد، شماره ۸۸، صص ۳۲۴-۲۹۷.

۶. چهاربند، فرزانه؛ سبحانی، حسن (۱۳۹۷)، «تبیین رانت‌جویی از طریق مجاری قانونی با رویکرد اقتصاد سیاسی: تحلیلی بر قانون‌گذاری در نظام بانکی ایران»، فصلنامه مجلس و راهبرد، شماره ۹۴، صص ۱۱۴-۶۹.

۷. حاجی، مینا (۱۳۹۹)، «پیشنهاد فعالان نظام بانکی برای اصلاح مدل کارمزد فعلی»، قابل دسترسی در پایگاه اینترنتی به آدرس: https://way2pay.ir/205059/.

۸. حاجی، مینا (۱۴۰۰)، «هفت فعال صنعت بانکی و پرداخت کشور از آسیب‌های عدم‌اصلاح نظام کارمزدی کشور می‌گویند؛ عبور از نقطه بحران»، ماهنامه عصر تراکنش، شماره ۵۴، قابل دسترسی در پایگاه اینترنتی به آدرس: https://way2pay.ir/262057/.

۹. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۳)، لغت‌نامه، ج ۱۱، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

۱۰. دهقانان، حامد؛ جلالی، محسن (۱۳۹۶)، «مقایسه و اولویت‌بندی ابزارهای تضمین سرمایه‌گذاری‌ها و فعالیت‌های مالی در صنعت بیمه و بانکداری ایران»، فصلنامه مجلس و راهبرد، شماره ۹۰، صص ۲۷۰-۲۳۷.

۱۱. دادخواه، مجید (۱۳۹۸)، «ارتقاء تراز بانک اسلامی برای افزایش سهم پرداخت تسهیلات بدون سود کارمزدی»، نشریه اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره ۸ (۲۸)، صص ۱۸۴-۱۷۳.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

۱۲. راغب‌اصفهانی، حسین بن محمد بن مفضل (۱۴۰۴ق)، المفردات فی غریب القرآن، ج ۱. قم: دفتر نشر الکتاب.
۱۳. سبحانی، حسن؛ علیمردانی، پرگل (۱۳۹۵)، «تطابق سیاست‌گذاری پولی با قوانین و عملیات بانکی بدون ربا در کشور طی سال‌های ۱۳۶۳-۱۳۹۳»، فصلنامه مجلس و راهبرد، شماره ۸۶، صص ۶۸-۳۳.
۱۴. سعدی، ابوجیب (۱۴۰۸ق)، القاموس الفقهی لغه و اصطلاحاً، دمشق: نشر دارالفکر، چاپ دوم.
۱۵. سلامی، حبیب‌الله؛ بهمنی، علی (۱۳۸۰)، «اثر تعیین نرخ سود تسهیلات بر کارائی بانکداری اسلامی»، پژوهش‌های اقتصادی، شماره ۲، صص ۲۷-۴۰.
۱۶. سلیمی‌فر، مصطفی (۱۳۸۴)، «بررسی مقایسه‌ای بانکداری ربوی و بدون ربا»، نشریه پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، شماره ۵۳، صص ۱۱۸-۹۹.
۱۷. سیدنورانی، محمدرضا؛ تاری، فتح‌الله؛ آقاخانی، کریم؛ حسن‌زاده، علی (۱۳۹۸)؛ «عوامل مؤثر بر انحراف تسهیلات»، فصلنامه مجلس و راهبرد، شماره ۹۸، صص ۶۹-۴۱.
۱۸. شریف‌شاهی، محمد؛ توحیدی، مهرداد؛ احمدی، سیدمحمدصادق؛ دائی کریم‌زاده، سعید (۱۳۹۹)، «تحلیل ابعاد حقوقی نظارت بانک مرکزی بر نظام بانکداری در ایران»، فصلنامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری، شماره ۴۵ ، صص ۱۱۳-۸۷.
۱۹. عبادی، روح‌الله؛ سرکار راه، زهرا (۱۴۰۱)، «بررسی و رتبه‌بندی شاخص‌های استاندارد شفافیت و انتشار عمومی اطلاعات صورت‌های مالی در نظام بانکی»، فصلنامه مجلس و راهبرد، شماره ۱۰۹، صص ۲۴۵-۲۰۵.
۲۰. عزیزنژاد، صمد (۱۳۹۱)، «چالش‌ها و راهکارهای تعیین نرخ سود بانکی در اقتصاد ایران»، فصلنامه مجلس و راهبرد، شماره ۷۱، صص ۲۰۰-۱۸۱.
۲۱. عزیزنژاد، صمد؛ شهبازی‌غیاثی، موسی؛ روحانی، سیدعلی (۱۳۹۸)، آسیب‌شناسی نظام بانکی ایران، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۲۲. عمید، حسن (۱۳۷۵)، فرهنگ عمید. ج ۳، تهران: انتشارات امیرکبیر.
۲۳. فرجی، یوسف (۱۳۷۷)، پول ارز و بانکداری، تهران: شرکت چاپ بازرگانی.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

۲۴. قائمی‌اصل، مهدی؛ حسینی‌ابراهیم‌آباد، سیدعلی؛ حیدری، حسن (۱۳۹۸)، «بررسی عوامل مؤثر بر درآمدهای غیرمشاع بانکی در ایران در چارچوب یک الگوی پانل پویای سیستمی»، فصلنامه اقتصاد مالی، شماره ۴۷، صص ۱۳۴-۱۱۳.
۲۵. کاتلر، فلیپ (۱۳۸۴)، مبانی مدیریت بازاریابی، ترجمه علی پارساییان، تهران: انتشارات ترمه.
۲۶. کریپ‌ندورف، کلوس (۱۳۷۸)، مبانی روش‌شناسی تحلیل محتوا، ترجمه هوشنگ نائینی، تهران: نشر روش.
۲۷. لاولاک، کریستوفر و لارن رایت (۱۳۹۶)، اصول بازاریابی و خدمات، ترجمه ابوالفضل تاج‌زاده-نمین، تهران: انتشارات سمت.
۲۸. محرابی، لیلا (۱۳۸۹)، «موقعیت بانکداری و خدمات مالی اسلامی در کشور مالزی»، مجله تازه‌های اقتصاد، شماره ۱۲۸، صص ۷۸-۷۱.
۲۹. محرابی، لیلا (۱۳۹۳)، «واکاوی روش‌های تجهیز و تخصیص منابع در نظام بانکداری اسلامی کشورهای مختلف»، فصلنامه مجله اقتصادی، شماره ۳ و ۴، صص۹۴-۶۵.
۳۰. محسنی، حسین (۱۳۸۹)، «چالش‌های نظام بانکی کشور»، نشریه بانک و اقتصاد، شماره ۱۰۸، صص ۱۷-۲۰.
۳۱. محقق‌داماد، سیدمصطفی (۱۳۸۳)، قواعد فقه، ج ۱. تهران: مرکز نشر علوم اسلامی.
۳۲. محقق‌نیا، محمدجواد؛ ابراهیمی، سیداحمد؛ بائی، محیا؛ نوری، پیمان (۱۳۹۵)، «شناسایی و ارائه راهکارهایی به‌منظور رفع موانع و چالش‌های پیش‌روی بانکداری اسلامی با رویکرد تطبیقی»، نشریه اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره ۱۶، صص ۱۷۳-۱۴۷.
۳۳. محمدی، تیمور؛ شاکری، عباس؛ اسکندری، فرزاد؛ کریمی، داود (۱۳۹۶)، «عوامل مؤثر بر شکل‌گیری مطالبات غیرجاری در نظام بانکی کشور»، فصلنامه مجلس و راهبرد، شماره ۸۹، صص ۳۰۰-۲۶۹.
۳۴. معین، محمد (۱۳۶۴)، فرهنگ فارسی، ج ۳، تهران: انتشارات امیرکبیر.
۳۵. مکارم‌شیرازی، ناصر (۱۳۸۹)، ربا و بانکداری اسلام، تحقیق و تنظیم ابوالقاسم علیان‌نژادی دامغانی، قم: انتشارات امام علی بن ابیطالب علیه‌السلام، چاپ اول.
۳۶. موسوی‌خمینی، سیدروح‌الله (۱۴۲۲ق)، اسفتائات، ج ۲، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]

۳۷. موسویان، سیدعباس؛ حسینی، سیدیعقوب؛ امیری، لیلا (۱۳۹۲)، «بررسی عوامل مؤثر بر رفتار شهروندی مشتریان خدمات بانکی»، فصلنامه مطالعات مدیریت، شماره ۷۶، صص ۸۰-۵۹.

۳۸. نجفی، محمد (۱۳۹۶)، «موانع و راهکارهای حقوقی وصول مطالبات بانکی»، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، مشهد: دانشگاه فردوسی.

۳۹. نعمتی، مهرداد؛ طباطبایی، سیدعلی‌اکبر (۱۳۹۵)، «تعیین عوامل مؤثر بر ناکارایی هزینه در بانک‌ها؛ مطالعه موردی بانک‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران»، فصلنامه اقتصاد مالی، شماره ۱۰، صص ۱۳۸-۱۲۳.

۴۰. نوری‌طبرسی، میرزاحسین (۱۴۰۸ق)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۱۴، بیروت: مؤسسهٔ آل‌البیت علیهم‌السلام.

۴۱. هاشمی‌شاهرودی، محمود (۱۴۲۶ق)، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل‌بیت علیهم‌السلام، ج ۳، قم: دائره‌المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل‌بیت علیهم‌السلام.

۴۲. هرورانی، حسین؛ هرورانی، مهدی؛ زه‌تابیان، مصطفی (۱۳۸۹)، نقدی بر بانکداری اسلامی، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-24]